

**MAQOM IJROCHILIGINI O‘RGATISHDA USTOZ–SHOGIRD TAJRIBASI
VA YANGI TEXNOLOGIYALAR**

Respublika musiqa va san’at texnikumi

Nazarova Zebinisa Abrorkulovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada maqom ijrochiligini o‘rgatishda an’anaviy ustoz–shogird tizimining pedagogik ahamiyati hamda zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi tahlil qilinadi. Ustoz–shogird tajribasi og‘zaki an’ana asosida musiqiy bilim va mahoratni uzatishda samarali usul sifatida baholansa, yangi texnologiyalar (audio-video resurslar, onlayn ta’lim platformalari, multimedia qo‘llanmalar, sun’iy intellekt asosidagi dasturlar) bu jarayonning imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, an’anaviy va innovatsion metodlarni uyg‘unlashtirish maqom ijrochiligini samarali o‘rgatish, targ‘ib qilish va yosh avlodda milliy musiqaga qiziqishni oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: maqom, ustoz–shogird, texnologiya, innovatsiya, og‘zaki an’ana, musiqiy ta’lim.

Maqom san’ati o‘zbek xalqining eng qadimiy va bebaho musiqiy merosidir. U asrlar davomida og‘zaki an’ana asosida avlodan-avlodga yetib kelgan bo‘lib, bunda ustoz–shogird tizimi asosiy o‘rin tutadi. Ushbu tizim orqali shogird ustoz yonida jonli mashqlar, tinglash, eshitish va amaliy kuzatish orqali musiqiy bilim, ovoz nazorati va badiiy ifoda sirlarini egallagan. Shu tariqa ustoz–shogird an’anasi maqom ijrochiligini asrab-avaylash va rivojlantirishning asosiy tayanchi bo‘lib kelgan.

Bugungi globallashuv davrida zamonaviy raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Audio va video yozuvlar, onlayn ta’lim platformalari, multimedia qo‘llanmalar, mobil ilovalar hamda sun’iy intellekt asosidagi dasturlar musiqiy ta’lim jarayonida samarali yordamchi vositalar sifatida qo‘llanilmoqda. Shu bois maqom ijrochiligini o‘rgatishda an’anaviy ustoz–shogird tajribasini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston musiqashunoslari ustoz–shogird tizimini maqom ijrochiligida asosiy pedagogik model sifatida keng o‘rganganlar. Yunus Rajabiyning “Shashmaqom” bo‘yicha ishlari maqomning og‘zaki an’ana asosida uzatilishini ilmiy jihatdan asoslab, ustoz–shogird tizimining badiiy va metodik ahamiyatini ochib beradi. M. Salayeva maqom pedagogikasida ustoz–shogird tizimini shogird tarbiyasining markaziy unsuri sifatida ta’riflab, uni musiqiy madaniyatning uzluksiz rivojlanishini ta’minlovchi mexanizm sifatida ko‘rsatadi.

S. Ergashev o‘z tadqiqotlarida maqom maktablari (Buxoro, Xorazm, Farg‘ona–Toshkent)da ustoz–shogird tizimining uslubiy xususiyatlarini tahlil qilgan.

O. Matyoqubov maqom va og‘zaki an’ana ijrochiligi bo‘yicha asarlarida ustoz–shogird tizimini musiqiy merosni asrab-avaylashning muhim vositasi sifatida ko‘rsatadi.

Sharq xalqlarida ham ustoz–shogird tizimiga o‘xshash ta’lim shakllari mavjud.

J. Duringning “The Art of Persian Music” asarida eroniy musiqa maktablarida ustoz va shogird o‘rtasidagi ijodiy muloqot “meşk” tizimi orqali amalga oshirilishi tahlil qilingan.

20-Sentyabr, 2025-yil

Hindiston musiqasida “g‘arana” tizimi orqali og‘zaki va amaliy ta’lim avloddan-avlodga o‘tishi ustoz–shogird tizimiga yaqin pedagogik model sifatida baholangan.

Turkiya musiqasida ham ustoz yonida mashq qilish, tinglash va qayta ijro etish orqali ta’lim berish tajribalari o‘rganilgan.

Bruno Nettning “The Study of Ethnomusicology” asarida og‘zaki an’ana asosida rivojlangan musiqiy ta’lim tizimlari, jumladan, ustoz–shogird modelining universalligi ta’kidlangan.

T. Levinning “The Hundred Thousand Fools of God” kitobida Markaziy Osiyodagi maqom an’analari va ularning ijrochilik tizimi keng yoritilgan. U maqomni xalqning ijtimoiy hayoti va ta’lim tizimi bilan bog‘lab o‘rganadi.

UNESCO tomonidan chop etilgan “Intangible Cultural Heritage: Maqom traditions of Uzbekistan” hujjatlarida maqom ijrochiligida ustoz–shogird tizimi xalqning tirik madaniy merosi sifatida e’tirof etiladi. So‘nggi yillardagi pedagogik adabiyotlarda innovatsion texnologiyalar, masofaviy ta’lim, multimedia vositalari va sun’iy intellektning musiqiy ta’lim jarayoniga qo‘shilishi samarali yondashuv sifatida baholanmoqda (Rustamov, 2021; Qodirov, 2020).

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki: Ustoz–shogird tizimi maqom ijrochiligida tarixiy jihatdan asoslangan va hanuzgacha samarali pedagogik metoddir. Sharq xalqlarida ham og‘zaki an’ana asosida shakllangan o‘xshash tizimlar mavjud bo‘lib, ular taqqosiy tahlilda o‘zaro uyg‘unliklarga ega. Xalqaro adabiyotlarda zamonaviy texnologiyalarning musiqiy ta’limda qo‘llanilishi ustoz–shogird tizimining imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida baholangan. Innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirilgan ustoz–shogird tizimi maqom san’atini o‘rgatishda istiqbolli model sifatida ko‘rilmoqda.

Mazkur tadqiqotda maqom ijrochiligini o‘rgatishda an’anaviy ustoz–shogird tajribasi va zamonaviy texnologiyalar uyg‘unligini ochib berish maqsadida turli ilmiy metodlar qo‘llanildi.

Maqom ijrochiligi va ustoz–shogird tizimining tarixiy shakllanish jarayonlari o‘rganildi. Ustozlarning tajribasi, shogirdlarga berilgan saboqlar va an’anaviy ta’lim usullari tarixiy manbalar asosida tahlil qilindi.

An’anaviy ustoz–shogird tizimi zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan qiyoslandi. O‘zbekiston maqom maktablari (Buxoro, Xorazm, Farg‘ona–Toshkent) tajribalari Eronning “meşk” tizimi va Hindistonning “g‘arana” maktablari bilan solishtirildi. Ustoz–shogird an’anasining musiqiy-estetik va madaniy ahamiyati og‘zaki ijrochilik tamoyillari nuqtayi nazaridan baholandi. UNESCOning nomoddiy madaniy meros hujjatlarida ustoz–shogird tizimining xalqaro tan olinishi asos sifatida o‘rganildi.

Maqom ansambllarining jonli dars mashg‘ulotlari va konsertlarida ustoz–shogird hamkorligi kuzatildi. Raqamli texnologiyalar (onlayn mashg‘ulotlar, audio-video yozuvlar, sun’iy intellekt dasturlari) yordamida o‘quv jarayonida qo‘llanilish samaradorligi o‘rganildi.

Ustoz–shogird tizimi zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashgan holda ta’lim jarayoniga qo‘llanganda samaradorlik darajasi baholandi. Shogirdlarning motivatsiyasi, ijro mahorati va bilimni o‘zlashtirish darajasi bo‘yicha ilmiy kuzatuvlar olib borildi.

Maqom san’ati asrlar davomida og‘zaki an’ana asosida shakllanib, ustoz–shogird tizimi orqali rivojlangan. Bu jarayonda: Ustoz – shogirdga musiqiy bilim va mahoratni amaliy mashg‘ulotlar orqali yetkazgan. Shogird – ustoz ijrosini kuzatish, tinglash, takrorlash

va mashq qilish orqali ijro texnikasini egallagan. Ta’lim jarayoni faqat nazariy bilim bilan cheklanmagan, balki ovoz nazorati, nafas olish, sahna madaniyati va estetik tarbiya bilan uyg’un kechgan.

An’anaviy ustoz–shogird tizimi shogirdga nafaqat san’atni o’rgatgan, balki milliy ruh, qadriyat va ma’naviyatni ham singdirgan.

Bugungi globallashuv davrida raqamli texnologiyalar musiqiy ta’limda keng qo’llanilmoqda. Ular maqom ijrochiligini o’rgatishda yangi imkoniyatlar yaratadi: Audio va video yozuvlar – shogird ustozning ijrosini qayta-qayta tinglash va o’z xatolarini tahlil qilish imkoniga ega bo’ladi. Onlayn ta’lim platformalari – masofadan turib ustoz va shogird o’rtasidagi muloqot va mashg’ulotlarni ta’minlaydi. Multimedia qo’llanmalar – maqom asarlarini nota, matn, audio va video materiallar asosida o’rganish imkonini beradi. Mobil ilovalar – maqom namunalarini interaktiv tarzda tinglash, ohanglarni o’zlashtirish va musiqiy o’yinlar orqali o’rganish imkonini yaratadi. Sun’iy intellekt dasturlari – shogirdning ovozini tahlil qilib, intonatsiya, ritm va nafas xatolarini avtomatik ko’rsatadi.

Maqom ijrochiligini o’rgatishda an’anaviy va innovatsion usullarning uyg’unlashuvi quyidagi samaralarni beradi: Ta’lim samaradorligi ortadi. Shogird ustozdan jonli tajribani oladi, shu bilan birga texnologiyalar yordamida mustaqil mashq qiladi. O’quv jarayoni qulaylashadi. Masofaviy ta’lim tufayli ustoz–shogird muloqoti geografik cheklovlardan xoli bo’ladi. Madaniy meros keng tarqaladi. Maqom asarlari raqamli formatlarda saqlanib, keng auditoriyaga yetkaziladi. Ilmiy tahlil imkoniyati yaratiladi. Sun’iy intellekt va multimedia vositalari maqom ijrosining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o’rganishga imkon beradi.

O’zbekiston Davlat konservatoriyasi va ixtisoslashgan musiqa maktablarida maqom ta’limida raqamli yozuvlar va interaktiv platformalar joriy etilmoqda. UNESCO tomonidan yaratilgan “Nomoddiy madaniy meros” platformasida maqom asarlari audio va video shaklda saqlanib, xalqaro miqyosda o’rgatilmoqda. Ayrim yosh xonandalar va jo’rnavorlar YouTube, Telegram, Instagram kabi platformalarda ustozlaridan olgan saboqlarini keng auditoriya bilan bo’lishib, innovatsion metodlarni amaliyotda qo’llamoqdalar.

O’tkazilgan tahlillar shuni ko’rsatadiki, maqom ijrochiligini o’rgatishda ustoz–shogird tizimi asrlar davomida samarali va ishonchli pedagogik model sifatida shakllangan bo’lsa-da, bugungi globallashuv sharoitida uni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish zaruratga aylandi.

Ustoz–shogird tizimining ustunliklari: Musiqiy bilim va ijro mahoratini og’zaki va amaliy an’ana asosida uzluksiz yetkazish. Shogirdni nafaqat ijrochi, balki milliy qadriyat va ma’naviyatni targ’ib qiluvchi shaxs sifatida tarbiyalash. Improvizatsion mahoratni rivojlantirish va ijodiy tafakkurni shakllantirish.

Maqom asarlarini audio va video shaklda qayd etish, saqlash va keng auditoriyaga yetkazish. Masofaviy ta’lim platformalari orqali ustoz va shogird o’rtasidagi doimiy muloqotni ta’minlash. Sun’iy intellekt yordamida ovoz, intonatsiya, ritm va nafasni avtomatik tahlil qilish. Multimediali qo’llanmalar orqali maqomni nazariy va amaliy jihatdan oson o’zlashtirish. An’anaviy ta’lim usuli va innovatsion yondashuvlarning uyg’unlashuvi natijasida ta’lim samaradorligi oshadi. Yoshlar uchun maqomni o’rganish qulay, qiziqarli va zamonaviy talablar darajasida bo’ladi. Madaniy meros raqamli muhitda saqlanib, xalqaro miqyosda targ’ib etiladi. Pedagogik jarayon ilmiy-nazariy va texnologik asoslar bilan boyitiladi.

Maqom ijrochiligini o'rgatishda ustoz–shogird tizimi an'anaviy musiqiy ta'limning asosi bo'lib qolmoqda. Ammo zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilganda u yanada samarali, qulay va global miqyosda raqobatbardosh ta'lim modeli sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, ustoz–shogird tajribasi shogirdga badiiy, estetik va ma'naviy jihatdan mukammal tarbiya berishda asosiy rol o'ynaydi.

Innovatsion nuqtayi nazardan, raqamli texnologiyalar ushbu tajribani keng auditoriyaga yetkazish, ta'limni ommaviylashtirish va yangi metodik imkoniyatlar yaratishda muhim vosita hisoblanadi.

Ilmiy-nazariy nuqtayi nazardan, ustoz–shogird tizimi va innovatsion yondashuvlarning uyg'unlashuvi milliy musiqiy merosni saqlash, uni zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish va xalqaro miqyosda targ'ib etish uchun eng maqbul yo'ldir.

Shunday qilib, maqom ijrochiligini o'rgatishda ustoz–shogird tizimi va yangi texnologiyalarning uyg'unlashuvi milliy madaniyatimizni asrab-avaylash, yosh avlodga yetkazish hamda uni global ilmiy va madaniy makonda keng targ'ib qilish uchun ilmiy asoslangan, istiqbolli yondashuvdir.

Maqom ijrochiligini o'rgatishda ustoz–shogird tizimining ahamiyati va zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi masalasi so'nggi yillarda mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Adabiyotlarni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin: milliy olimlarning asarlari, Sharq musiqiy pedagogik tajribalariga oid tadqiqotlar va xalqaro ilmiy manbalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rajabiy, Y. Shashmaqom: nota va ilmiy sharhlar to'plami. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1966–1975.
2. Salayeva, M. Maqom san'ati va ustoz–shogird an'analari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
3. Ergashev, S. O'zbek maqomlari va pedagogik tajribalar. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
4. Matyoqubov, O. Maqom va og'zaki an'ana ijrochiligi. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.
5. Levin, T. The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia (and Queens, New York). – Bloomington: Indiana University Press, 1996.
6. Nettl, B. The Study of Ethnomusicology: Thirty-One Issues and Concepts. – Urbana: University of Illinois Press, 2005.
7. During, J. The Art of Persian Music. – Washington: Mage Publishers, 1991.
8. UNESCO. Intangible Cultural Heritage: Maqom traditions of Uzbekistan. – Paris: UNESCO Publishing, 2015.
9. Rustamov, F. Musiqa ta'limida innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
10. Qodirov, A. Maqom ijrochiligi va ta'lim jarayonida yangi yondashuvlar. – Toshkent: San'at, 2020.